

HOOFDSTUK 9

MAAR VERLOS ONS VAN DE BOZE HET KWAAD IN ONS LEVEN

‘Maar verlos ons van de boze’ is deel twee van de bede over de verzoeking of beproeving. De woorden sluiten direct aan bij het voorafgaande. Het is opmerkelijk dat deze regel in de Lucas-versie van het Onzevader ontbreekt. Veel uitleggers denken dat ‘maar verlos ons van de boze’ ergens in de eerste jaren van de vroege kerk is toegevoegd aan het gebed, om de regel over de beproeving uit te leggen. In elk geval is duidelijk dat je deze regel niet los kunt lezen van de voorafgaande. Expliciet wordt ‘de boze’ genoemd of ‘het kwaad’, en we zagen in het vorige hoofdstuk al dat de beproeving waarover gesproken wordt te maken heeft met ‘het kwaad’ of ‘kwade machten’. In dit hoofdstuk gaan we dieper in op het kwaad.

Er is geen mens die ontkomt aan het kwaad in zijn of haar leven. Dat is een open deur; iedereen kan zich er ook direct iets bij voorstellen. Het menselijk leven is kwetsbaar en eindig, en iedereen, arm en rijk, krijgt te maken met tegenslag en met de boze kant van het leven. Het is dan ook niet vreemd dat in alle godsdiensten nagedacht wordt over het kwaad. Filosofen hebben er theorieën over uitgedacht. De centrale vraag, waarop eigenlijk niemand een echt antwoord heeft, is: wat is het kwaad, en waarom bestaat het? Uiteraard zullen ook wij geen bevredigend antwoord kunnen geven op die vraag, maar het Onzevader dwingt ons wel na te denken over het kwaad in ons eigen leven.

Laten we om te beginnen eens een gedachte wijden aan de vraag hoe je het kwaad zou kunnen definiëren. Vanuit de godsdienst kun je zeggen dat ‘het kwaad’ een kracht is die zorgt dat er slechte dingen gebeuren, die ons en onze wereld bedreigt. Hoe we ons dat precies kunnen voorstellen, laten we nu even in het midden: het gaat erom dat er iets min of meer aanwijsbaars bestaat dat slechte dingen veroorzaakt. Een zinnetje om deze betekenis te illustreren: ‘Hoe je ook leeft, het kwaad overkomt je gewoon.’ Je kunt ‘het kwaad’ ook anders gebruiken, namelijk als een aanduiding voor slechtheid in de mens. Het kwaad is dan de menselijke eigenschap om slecht te kunnen doen, om immoreel te kunnen zijn. Je kunt bijvoorbeeld zeggen: ‘Het kwaad in de mens is onuitroeibaar.’ Er is nog een manier waarop je ‘het

kwaad' kunt gebruiken, namelijk als een aanduiding voor alle situaties in de wereld die verkeerd zijn, die met pijn en lijden te maken hebben. 'Als God zou willen, zou hij al het kwaad in de wereld kunnen voorkomen.'

Je kunt ook op een andere manier tegen het kwaad aankijken. Je kunt het namelijk onderverdelen in twee soorten: het kwaad van de natuur, en het kwaad van de mens. Het kwaad van de natuur, dat je ook fysiek kwaad kunt noemen, is de verzamelnaam voor alle slechte dingen die van nature bij onze wereld horen, zoals ziekte, aardbevingen, overstromingen, droogte, enzovoorts. Het kwaad van de mens zou je ook 'moreel kwaad' kunnen noemen. Het is het kwaad dat voortkomt uit menselijke keuzes. Je kunt bijvoorbeeld denken aan moord, aan onderdrukking, aan verkrachting, of aan andere erge dingen. En niet alle soorten menselijk kwaad kun je terugvoeren op een individu. Denk aan intensieve veeteelt, met alle nadelige gevolgen voor de dieren; denk aan economische wetten die zorgen voor uitbuiting van arme landen elders op de wereld. Je kunt de individuele boer en de individuele fabrikant er niet op afrekenen. En je kunt het ook niet in je eentje oplossen. Dat maakt het probleem van menselijk kwaad extra groot. Daarnaast kan menselijk gedrag leiden tot 'kwaad van de natuur' - denk maar aan de gevolgen van klimaatverandering.

Het kwaad kan in onszelf zitten, maar je kunt het ook buiten jezelf denken. Het kan te maken hebben met verkeerde keuzes die je maakt, verkeerde dingen die je doet, of het is iets wat je overkomt - al dan niet door toedoen van andere mensen. We leven allemaal in een wereld van goed en kwaad. Als we zelf geen moreel kwaad plegen (kan dat eigenlijk?), dan betekent dat niet dat we vrij zijn van het kwaad - immers, kwaad overkomt iedereen. Je zou kunnen zeggen dat het kwaad de verzamelnaam is voor alles wat tegenovergesteld is aan (goed) leven, het leven zoals God het bedoeld heeft.

In de Bijbel komt 'het kwaad' voor als abstracte term voor alles wat slecht is, maar in het Nieuwe Testament komen we daarnaast de duivel tegen, die ook wel beschreven wordt als 'degene die het kwaad zelf is' (of in oudere vertalingen: 'de boze'). Het kwaad is daar dus helemaal los komen te staan van God, en wordt als persoon beschreven. Voor sommige mensen is dat beeld heel krachtig, voor anderen juist te mythologisch om iets mee te kunnen. We zullen in dit hoofdstuk een aantal bijbelse voorstellingen van het kwaad bekijken, en de reactie van God en mens hierop. Wat wil God met het kwaad?

Verlossen of redden?

In de bede 'verlos ons van de boze' wordt een werkwoord gebruikt (Grieks: *ruomai*) dat 'verlossen', 'redden' of 'bevrijden' betekent. We vragen God dus om ons van het kwaad/de boze te redden. In het Nederlands van nu klinkt 'verlos ons van de boze' tamelijk abstract, terwijl het Griekse werkwoord net als ons 'redden' of 'bevrijden' heel concreet is: je bent in een noodsituatie, in een gevecht en je moet gered worden.

In oudtestamentische en Joodse gebeden was het gebruikelijk om God om redding te vragen. We zien het bijvoorbeeld in de Psalmen terug. In Psalm 22:20-22 bidt de dichter: 'Heer, kom bij me en geef me kracht! Wacht niet langer, help mij. Red mijn leven, bescherm me tegen mijn vijanden.' In Psalm 79:8-9 wordt redding gevraagd voor het volk dat treurt om het verwoeste Jeruzalem: 'God, onze ellende is groot. Vergeef ons, wacht niet langer! Straf ons niet voor de fouten van onze voorouders. U bent machtig, help ons en red ons. U bent onze God, red ons en vergeef ons!' En in Psalm 120:2 vraagt de dichter of God hem wil redden als hij tijdens de reis naar Jeruzalem gevaar loopt: 'Heer, bescherm mij tegen mijn vijanden, bevrijd mij van bedriegers en leugenaars!' In al deze gevallen gebruikt de Griekse vertaling van de psalm hetzelfde werkwoord voor 'redden' als het Onzevader.

Dat Matteüs, of de kerk waar hij bij hoorde, in het Onzevader een regel heeft toegevoegd waarin God om redding gevraagd wordt, is dus goed te begrijpen vanuit de Joodse gebedspraktijk. Ook werd het woord 'redden' vaker gebruikt door de vroegste christenen. Zo lezen we in Matteüs 27:43 dat omstanders bij het kruis van Jezus staan en zeggen: 'Hij vertrouwde toch op God? (...) Als God echt van hem houdt, moet hij hem maar redden!' Hier is 'redden' echt fysiek redden van de dood, bevrijden van het kruis.

Een andere belangrijke tekst is 2 Petrus 2:9. In de verzen ervoor wordt beschreven hoe moeilijk Lot het had, de neef van Abraham, toen hij in Sodom en Gomorra woonde. Hij was omringd door goddeloze mensen die heel slechte dingen deden. God strafte de stad, maar redde Lot. En dan staat er in vers 9: 'De Heer blijkt dus vromen uit de beproeving te kunnen redden' (NBV). Hetzelfde woord 'beproeving' als in het Onzevader wordt gebruikt. God kan mensen uit zo'n situatie redden. We zagen in het vorige hoofdstuk al dat het bij beproevingen gaat om standhouden; we bidden God dat hij ons niet in zo'n beproeving terecht laat komen. En het vervolg van de regel maakt dat nog duidelijker: sterker nog, red ons van het kwaad/de boze.

We hebben in het hoofdstuk over 'uw koninkrijk kome' gezien dat het Onzevader ons als bidders op het spoor van Gods nieuwe wereld zet. Dat is

ons focuspunt; in ons doen en laten richten we ons op Gods koninkrijk. Het kwaad – hoe je je het ook voorstelt – staat tegenover dat koninkrijk. Het gaat het gevecht ermee aan, in alle keuzes en dilemma's die we tegenkomen in ons leven. 'Redden van het kwaad' wil ook zeggen: gered worden uit het dagelijkse 'gevecht' dat we moeten leveren als mensen van het koninkrijk.

De boze of het kwaad?

Tot nu toe hebben we het steeds over 'het kwaad' of 'de boze' gehad. Je kunt in de oorspronkelijke Griekse tekst van het Onzevader niet zien welke van beide bedoeld is. Het woord dat we vertalen met 'het kwaad' of 'de boze' kan zowel een onzijdig woord zijn (Grieks: *to ponêron*, 'het kwaad') als een mannelijk woord (Grieks: *ho ponêros*, 'de boze', 'hij die het kwaad zelf is'). Je kunt aan het Grieks van het Onzevader niet zien welke vorm bedoeld is, het kan dus allebei.

Het woord *ponêros* (en alle afgeleide vormen) wordt in het Nieuwe Testament bijna alleen gebruikt in de zin van moreel slecht, kwaadaardig. In Matteüs vind je het woord bijvoorbeeld als tegenovergestelde van 'goed' (Matteüs 5:45) of als tegenovergestelde van 'rechtvaardig' (Matteüs 13:49). We weten dat het in het Onzevader dus gaat om 'het kwaad' (alle slechte dingen die je treffen en die je doet), of 'hij die het kwaad zelf is' (de duivel). Maar kiezen is lastig!

Veel uitleggers kiezen voor 'hij die het kwaad zelf is'. Omdat de regel alleen in Matteüs voorkomt en niet in Lucas, kijken ze vooral hoe het woord *ponêros/ponêron* in Matteüs gebruikt wordt. In Matteüs 13:19 vinden we een heel duidelijk voorbeeld waarin *ho ponêros* gebruikt wordt, de mannelijke vorm 'hij die het kwaad zelf is', 'de boze'.

De gebedsregel sluit bovendien direct aan bij 'breng ons niet in beproeving' – een beproeving door kwade machten of de duivel zelf. Twee hoofdstukken voor het Onzevader vinden we het verhaal van Jezus' verzoeking in de woestijn (Matteüs 4:1-11). In dat verhaal is het de duivel die Jezus op de proef stelt. Omdat we uit 13:19 weten dat *ho ponêros* ('hij die het kwaad zelf is') door Matteüs gebruikt wordt voor de duivel, is het een logische gedachte dat in het Onzevader 'verlos ons van de boze', of in andere woorden 'red ons van de duivel' bedoeld is.

Maar er zijn ook argumenten voor de vertaling met 'het kwaad'. Er zijn drie teksten uit iets latere christelijke boeken die bijna hetzelfde klinken als deze regel uit het Onzevader, waarin wél duidelijk is dat het om 'het kwaad'

gaat. De eerste twee vinden we in het Nieuwe Testament. In 2 Timoteüs 4:18 staat: 'De Heer zal me van alle kwaad redden en me veilig naar zijn hemels koninkrijk brengen' (NBV). De tweede tekst is 2 Tessalonicenzen 3:2-3: 'Bid ook dat God mij beschermt tegen mensen die verkeerd en slecht zijn omdat ze niet geloven. De Heer is trouw. Hij zal jullie kracht geven en beschermen tegen de macht van het kwaad.' Hier is duidelijk dat de 'beproeving' bestaat uit ontmoetingen met mensen die je bij het geloof weg proberen te halen; in vers 3 wordt dat getypeerd als 'het kwaad'. De derde tekst vinden we in de *Didachè*, een christelijk boek uit de eerste helft van de tweede eeuw na Christus. In *Didachè* 10:5 lezen we: 'Denk aan uw kerk, Heer, om haar te redden van alle kwaad.'

Je komt in de Bijbel God vaker als beschermer tegen het kwaad tegen. Ook zijn er teksten waarin hem in een gebed gevraagd wordt mensen tegen het kwaad te beschermen. In Psalm 121:7 lezen we bijvoorbeeld: 'De Heer zal je steeds beschermen, het kwaad zal je niet raken.'

Er is eigenlijk geen doorslaggevend argument voor de ene of de andere uitleg, en voor de schrijvers van het Nieuwe Testament zullen het ook twee kanten van dezelfde medaille zijn geweest. Ze zijn allebei goed mogelijk op basis van het Grieks, beide passen ook goed in het wereldbeeld van de tijd waarin het gebed ontstaan is. We zullen nu aan de hand van een aantal bijbelteksten beide opties wat verder doordenken.

Optie 1: red ons van het kwaad

Alle mensen ervaren het kwaad in hun leven. Het is zo'n belangrijk probleem in ons menselijk bestaan, dat de Bijbel er bijna mee opent. Als God de mens in het paradijs heeft gezet, zegt hij: 'Je mag eten van alle bomen in de tuin. Maar niet van de boom die je leert wat goed is en wat kwaad is. Als je van die boom eet, zul je sterven' (Genesis 2:16-17). Het is de slang die in hoofdstuk 3 de mens ervan overtuigt dat hij tóch van de boom kan eten: 'Jullie zullen helemaal niet sterven! Maar God weet wat er gebeurt als jullie van die boom eten: Dan zullen jullie alles begrijpen. Jullie zullen dan net zo zijn als God. Net als hij zullen jullie weten wat goed en wat kwaad is' (Genesis 3:4-5).

Adam en Eva eten van de boom, en hun leven verandert totaal. God vertelt ze dat hun leven zwaar gaat worden: ze moeten hard werken, hun leven lang, om eten te kunnen verbouwen, de vrouw zal pijn ervaren bij het baren, en uiteindelijk zullen ze sterven. Je kunt het lezen als een beeldspraak voor alle moeite die elk mens in meer of mindere mate zal ervaren

in het leven. En interessant genoeg zegt God in Genesis 3:22: ‘Nu zijn de mensen net zoals ik. Ze weten nu wat goed is en wat kwaad is.’ Juist het kennen van goed en kwaad, het nadenken over wat ons leven mooi maakt en verdrietig, goed en slecht, dat maakt ons mensen naar Gods beeld. God wilde ons beschermen tegen het kwaad, maar de (vrije) wil in ons mensen om echt en bewust te leven bleek te sterk. Door te vertellen wat we zouden leren als we van die boom aten, had God ons mensen toch even laten kennismaken met een wereld die we niet kenden: de wereld van goed en kwaad. Maar de consequentie was groot: nu moesten we ook leven met goed en kwaad, terwijl God de wereld goed bedoeld had.

In Genesis is het niet de duivel die Adam en Eva verleidt – dat is een latere uitleg van het verhaal (je ziet het bijvoorbeeld in Openbaring 12:9). De boom die God gemaakt heeft, is de boom van kennis van goed en kwaad, van het geheel, van het leven van alle kanten. God is in Genesis de schepper die het leven redt van de chaosmachten en de mens bevrijdt, maar goed en kwaad is nog geen zwart-witte tegenstelling. God wil het goede voor de mens, zagen we in Genesis 2 en 3, het kwaad moet vermeden worden. Maar kwaad is wel deel van de schepping, vanaf het begin, en God staat daarboven. In een enkele bijbeltekst wordt die gedachte zover doorgetrokken, dat God zelfs ook de schepper van het kwaad wordt genoemd. In Jesaja 45:7 lezen we: ‘Ik laat het licht worden, maar ik laat het ook donker worden. Ik zorg voor vrede, maar ook voor het kwaad. Ik ben de Heer, ik doe al die dingen.’

We komen in het Oude Testament een enkele keer een soort engel tegen die aangeduid wordt als ‘Satan’ (1 Kronieken 21:1; Job 1-2; Zacharia 3:1-2), maar nooit als een machtige goddelijke figuur tegenover de God van Israël. De Satan-figuur is een van de goddelijke wezens in Gods hofhouding en staat onder zijn gezag. Goed en kwaad zijn niet helemaal te scheiden in het Oude Testament. Er wordt ook over gediscussieerd.

Het beroemdste voorbeeld van zo’n discussie is het boek Job. Het gaat helemaal over de vraag hoe het komt dat goede mensen moeten lijden. Job klaagt God aan, hij vindt het heel onrechtvaardig wat er met hem gebeurt. Hij heeft niets misdaan, en krijgt een onverdraaglijke hoeveelheid ellende over zich heen. Zijn vrienden komen allemaal verklaringen geven voor zijn lijden, maar geen van hen heeft een echt overtuigend antwoord. Uiteindelijk spreekt God zelf tegen Job, maar ook God geeft geen echt antwoord. Dat wil zeggen: God laat zien dat er geen simpel antwoord is. Jobs vrienden staan voor de menselijke denkrichtingen waarmee het probleem ‘opgelost’

wordt (bijvoorbeeld dat vrome mensen altijd worden beloond, en slechte altijd gestraft), maar zo simpel is het niet. Het is voor een mens eigenlijk niet te begrijpen. In het boek Job zien we voor het eerst in de Bijbel een kwade macht aan de slag – hij is niet één met God, maar valt wel onder God. We zullen dat terugzien in het Nieuwe Testament. Maar de waarom-vraag wordt niet opgelost. Het kwaad is er, en we zullen nooit echt kunnen begrijpen waarom. Ook in het boek Prediker, hoofdstuk 8, komt het aan de orde:

¹²Een slecht mens kan wel honderd keer iets verkeerd doen en toch een lang leven hebben. Ik weet natuurlijk wel hoe het zou moeten gaan: Dat het goed gaat met iemand die God vereert. Juist omdat hij God vereert. ¹³En dat het slecht afloopt met een slecht mens. Dat zijn leven niet lang duurt, maar zo snel voorbijgaat als een schaduw. Juist omdat hij God niet wil vereren. ¹⁴Maar toch gebeuren er dingen in de wereld die zinloos zijn. Eerlijke mensen krijgen een slecht leven, en slechte mensen krijgen een goed leven. Ik vind dat allemaal zo zinloos! ¹⁵Daarom zeg ik: Geniet van het leven! Er is niets beters op de wereld dan eten en drinken en vrolijk zijn. Een mens moet hard werken tijdens het leven dat God hem op deze aarde geeft. Maar als je geniet, dan kun je het leven aan.

In het Nieuwe Testament is er een sterkere scheiding tussen goed en kwaad dan in het Oude. Het kwaad is het domein van de duivel en de kwade machten, het goede hoort bij God. Bovendien gaat het bij kwaad in het Nieuwe Testament meestal over slechte dingen die je zelf doet of die een ander doet. Toch zie je ook af en toe de gedachte terug dat het kwaad ook goede mensen treft. In een gesprek tussen Jezus en een groepje mensen komt aan de orde dat Pilatus zomaar een groep mensen uit Galilea vermoord had (Lucas 13:1-5). Jezus zegt dan tegen hen: ‘Denken jullie dat die mensen slechter waren dan alle andere mensen uit Galilea? Omdat ze op zo’n manier gestorven zijn? Nee, dat is echt niet zo’ (Lucas 13:2-3).

Jezus zet er nog een ander voorbeeld naast: ‘Laatst gingen er achttien mensen dood toen de Siloam-toren instortte. Denken jullie dat die mensen slechter waren dan alle andere mensen in Jeruzalem? Nee, dat is echt niet zo’ (13:4-5). Allebei zijn het voorbeelden van mensen die op de verkeerde tijd op de verkeerde plaats waren. Jezus zegt erbij: deze mensen zijn niet gestorven omdat ze een slecht lot ‘verdienden’. Als het gaat om ‘verdienen’, dan zou

eigenlijk iedereen de klos moeten zijn. Zo werkt het dus niet – het kwaad dat je treft houdt geen verband met je eigen slechte of goede gedrag.

Zoals gezegd gaat het in het Nieuwe Testament meer over het morele kwaad: het kwaad dat niet alleen buiten jezelf, maar ook in jezelf kan zitten. Paulus schrijft erover in Romeinen 7:14-19:

¹⁴ We weten dat God de wet gegeven heeft. Maar mensen zijn in de macht van de zonde, en ze zijn zwak. ¹⁵ Ze kunnen hun eigen gedrag niet eens begrijpen. Want vaak doen ze niet wat ze willen doen. Ze doen juist verkeerde dingen, die ze absoluut niet willen doen.

¹⁶ Mensen willen wel het goede doen. Daaraan kun je zien dat de wet goed is. Toch doen mensen steeds het verkeerde. ¹⁷ Eigenlijk doen ze dat niet zelf, maar het is de zonde die dat doet. Want de zonde heeft macht over hen. ¹⁸⁻¹⁹ Het goede heeft geen macht over de mensen, het heeft geen macht over hun verkeerde verlangens. Want mensen willen wel het goede doen, maar het lukt ze niet. Ze doen juist de slechte dingen, die ze niet willen doen.

Paulus is ervan overtuigd dat wij mensen het goede willen doen. Dankzij de Joodse wet kunnen we ook weten wat God van ons wil. Maar het lukt ons uit onszelf niet om die wil in daden om te zetten. We zitten met handen en voeten aan het kwaad vast, of we het nu willen of niet. Maar uiteindelijk ziet Paulus wel een oplossing: ‘Arme mensen! Kunnen ze ooit bevrijd worden van de zonde en de dood? Ja, dankzij Jezus Christus, onze Heer. Laten we God daarvoor danken’ (Romeinen 7:23-25). Daar stopt Paulus’ denken trouwens niet. We kunnen niet rustig achterover zitten en blijven doen wat we doen, maar we moeten aan de slag. We moeten de strijd aan tegen het kwaad – in onszelf en in de wereld. In Romeinen 6:12-13 zegt Paulus het zo:

¹² We leven nog als sterfelijke mensen met verkeerde verlangens. Maar daar mogen we niet aan toegeven! Want dan zou de zonde opnieuw macht over ons krijgen. ¹³ Wij zijn vanuit de dood naar het leven gegaan. Doe daarom geen verkeerde dingen meer. Want daarmee leef je in dienst van de zonde. Maar doe het goede, want alleen dan leef je in dienst van God.

Er is een verbindend element in al die bijbelteksten over het kwaad, of het nu om natuurlijk kwaad gaat, of kwaad dat mensen zelf aanrichten – als

individu of als groep. Wat die teksten verbindt, is dat God het goede wil voor de mens, en niet het kwaad. Het kwaad is er, het treft ons allemaal in meer of mindere mate, en het zit ook nog in ons. Maar het is niet de bedoeling. Aan het begin van de Bijbel lezen we hoe de mens zélf het paradijs achter zich laat door op te zoek te gaan naar de kennis van goed en kwaad. De wereld was goed, maar wordt een mengsel van goed en kwaad. En zo ervaren ook wij het leven.

Maar de Bijbel laat het er niet bij zitten. Uiteindelijk wil God dat het kwaad niet overwint, en wil hij de mens redden van het kwaad. Hij wil dat we zelf vechten tegen het kwaad in ons leven, maar doet ook de belofte dat het ooit helemaal goed zal zijn. Zo eindigt de Bijbel in Openbaring 21 met het beeld van de nieuwe hemel en de nieuwe aarde, waarin een stem zegt: 'Nu is God zelf op aarde. Vanaf nu zal hij bij de mensen wonen. De mensen zullen zijn volk zijn, en hij zal hun God zijn. Hij zal al hun tranen drogen. Niemand zal meer sterven, en er zal geen verdriet en geen pijn meer zijn' (Openbaring 21:3-4).

Optie 2: red ons van de duivel

Er zijn maar weinig mensen die het bestaan van het kwaad ontkennen. Maar er is ook onder gelovigen veel discussie over de vraag of het kwaad een los van God en mensen bestaande macht is, of zelfs een persoon. De een gelooft het wel, de ander niet. Voor hoe mensen het kwaad ervaren maakt het niet zoveel uit. Maar als je het kwaad als een macht buiten jezelf ziet, kan dat wel houvast geven in je leven. Je kunt als het ware aanwijzen waar het kwaad vandaan komt.

Anders dan in de tijd van het Oude Testament geloofden veel mensen in de tijd van het Nieuwe Testament dat er een macht was die tegenover God stond, de duivel. In Genesis 6:2 lezen we dat de 'zonen van de goden' (NBV) naar de aarde kwamen en daar samen met aardse vrouwen kinderen kregen. In Joodse kringen waarin veel over Gods nieuwe wereld nagedacht werd, werd deze bijbeltekst gebruikt om uit te leggen wat de duivel was. De 'zonen van de goden' werden uitgelegd als een groep engelen, onder leiding van de duivel, die ongehoorzaam was geworden. De kinderen van die engelen en mensenvrouwen gingen ten onder in de vloed, maar hun zielen bleven bestaan: dat zijn de demonen.

De duivel en zijn leger van demonen hoorden volgens dit verhaal dus ooit bij Gods hemelse paleis, maar ze zijn Gods tegenstanders geworden. Ze mochten niet terugkeren in de hemel, en ooit, aan het eind van de tijd,

zullen ze verslagen worden en opgeborgen in de hel. Hoewel dit verhaal niet in het Nieuwe Testament staat, zie je af en toe wel dat de schrijvers het kenden (bijvoorbeeld in de brief van Judas, vers 6-7).

De duivel wordt beschreven als de leider van de demonen (zie bijvoorbeeld Marcus 3:22), en de bestrijder van Gods nieuwe wereld. Demonen komen we tegen als de kwade geesten die ziekte veroorzaken of bezetenheid, maar ook als kwade machten die de mensheid in hun greep willen houden. We zagen in het vorige hoofdstuk al dat nieuwtestamentische schrijvers de moeilijkheden die gelovigen meemaakten in hun leven, zagen als beproevingen door de kwade machten. De duivel en zijn demonenleger zijn erop uit om Gods nieuwe wereld zo klein mogelijk te houden en zo mogelijk te stoppen.

Met de komst van Jezus krijgt de duivel het moeilijk. Hij en zijn demonen raken de grip op de wereld kwijt. Jezus weet de ultieme beproeving van de duivel te doorstaan, en ook zijn volgelingen kunnen demonen uitdrijven. Dat luidt het begin van het einde in voor de duivel. Het wordt heel beeldend beschreven in Lucas 10:17-19. Jezus heeft 72 volgelingen uitgekozen en hen op weg gestuurd om het goede nieuws te vertellen. In vers 17-19 lezen we wat er gebeurt als ze terugkomen: ‘De 72 leerlingen kwamen terug van hun reis. Ze waren blij en zeiden: “Heer, zelfs de kwade geesten gehoorzaamden ons toen we uw naam noemden.” Jezus zei tegen hen: “Luister! Jullie kunnen zonder gevaar op slangen en giftige spinnen gaan staan. Zo sterk heb ik jullie gemaakt. Niets kan jullie nog kwaad doen. Want ik heb gezien dat Satan uit de hemel gevallen is en zijn macht is kwijtgeraakt.”’

Jezus beschrijft hoe de macht van de duivel en de demonen gebroken is. Wat betekent dat voor de mensen? Niet dat ze nooit meer kwaad zullen ervaren – de tijd van Gods nieuwe wereld is aangebroken, maar ook de oude wereld bestaat nog. Maar wel dat er weer uitzicht is op een wereld zonder kwaad, dat we hoop mogen houden. ‘Red ons van de duivel’ kun je zien als een verlangen naar een wereld zonder dat kwaad, een wereld waarin we helemaal vrij zijn van kwade machten in onszelf en tegen onszelf.

Een heel beeldende tekst om deze paragraaf mee af te sluiten, vinden we in Efeziërs 6:10-17. De hele passage gaat over wat de duivel en de kwade machten in de wereld teweegbrengen, en hoe wij ons als gelovigen daartegen kunnen verdedigen:

¹⁰Ten slotte nog dit: Blijf op de Heer vertrouwen. Hij zal jullie steunen met zijn grote macht. ¹¹Gebruik Gods wapens, en verdedig je daarmee

tegen de slechte bedoelingen van de duivel. ¹²Want we vechten niet tegen mensen, maar tegen machten en krachten die over de wereld willen heersen. We vechten tegen de leiders van de duisternis, tegen de hoogste kwade machten. ¹³Pak daarom de wapens die God jullie geeft. Dan kunnen jullie je verdedigen tegen de duivel op de dag dat hij aanvalt. En dan zullen jullie zijn aanval laten mislukken.

¹⁴Jullie moeten klaarstaan voor de strijd, net als soldaten. Maar dit is de manier waarop jullie moeten vechten: Spreek altijd de waarheid, en doe altijd het goede. ¹⁵Breng aan iedereen het goede nieuws van de vrede. ¹⁶En houd altijd vast aan het geloof. Want je geloof beschermt je als een schild tegen de brandende pijlen die de duivel op je afschiet. ¹⁷Vertrouw erop dat God je zal redden, want dat vertrouwen beschermt je als een helm. En de boodschap van God is je zwaard. De heilige Geest zal je helpen om die boodschap kracht te geven.

Kort samengevat: we moeten ons gedragen als mensen van Gods nieuwe wereld, als we willen vechten tegen de duivel. Zelf wél doen wat God wil: het goede doen, het goede nieuws van de vrede verkondigen en erop vertrouwen dat God je redt.

Reflectie

Bedenk eens bij jezelf wat beter bij jou past: ‘verlos ons van de boze’ of ‘red ons van het kwaad’. Misschien vind je de gedachte van een duivel met een leger demonen te mythologisch. Misschien ervaar je juist wel de realiteit van kwade machten in je leven. Hoe je het ook beleeft en gelooft, elk mens krijgt te maken met kwaad in zijn of haar leven. Kwaad dat je treft, kwaad dat je doet, zelfs als je probeert het juist niet te doen, kwaad dat we als mensheid doen, en waar we elkaar mee treffen. In het Onzevader vragen we God of hij ons wil verlossen van het kwaad, van de kwade machten. Wij willen leven volgens de normen van Gods nieuwe wereld – maar telkens weer worden we ermee geconfronteerd hoe moeilijk dat is. Op alle mogelijke manieren komen we onder druk te staan vanuit de wereld om ons heen en vanuit onszelf.

We zoeken de weg terug naar het paradijs, de wereld waarin kwaad niet bestaat. De Bijbel is niet onrealistisch: het kwaad hoort bij de wereld zoals wij die nu kennen. Maar dat betekent niet dat je je erbij neer moet leggen. We hebben kennis van goed en kwaad, we weten dat de wereld niet kwaad

bedoeld is. We kunnen, ondanks onze eigen beperkingen, toch ons best doen om zelf mensen van Gods nieuwe wereld te zijn. Want wij weten dat God het goede voor ons mensen wil. Hij heeft de wereld zo niet bedoeld, en wil uiteindelijk terug naar een wereld zonder kwaad. Dat verbindt alle bijbelverhalen over het kwaad, en dat maakt de bede 'red ons van het kwaad' ook zo belangrijk.